

УДК 347.73

Д.О. БІЛІНСЬКИЙ, канд. юрид. наук,
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАГАЛЬНОПРАВОВОГО ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДО ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Ключові слова: фінансові правовідносини, принципи фінансового права, принцип справедливості

Необхідність досягнення балансу між інтересами суб'єктів, що наділені владними повноваженнями у галузі публічних фінансів та інтересами зобов'язаних осіб, обумовлює актуальність дослідження загальноправового принципу справедливості у аспекті його впливу на фінансові відносини. В.О. Лебедев [1, с.5] підкреслював що, фінансове господарство держави покладає певний тягар на приватне господарство, і фінансове управління повинне спостерігати, щоб воно покладалося пропорційно, і не вживати для отримання доходів заходів, відмінних загальному поняттю про право і справедливість. Тому, одним із головних завдань фінансової науки, відмічав вчений, є вказівка на справедливе застосування публічної влади до покриття державних витрат.

Метою статті є з'ясування особливостей галузевого прояву загальноправового принципу справедливості у фінансово-правовому регулюванні. Її новизна полягає в удосконаленні наукових знань про загальноправовий принцип справедливості, зокрема, про специфіку його впливу на фінансові правовідносини.

Не поглиблюючись у загальнотеоретичні проблеми дослідження принципу справедливості, відмітимо, що ще Аристотель [2, с.7] виділяв два види справедливості: розподільна справедливість (яка діє при пропорційному

розподілі, наприклад певних благ), а також зрівнююча справедливість (вона проявляється в зрівнюванні того, що складає предмет обміну – проблеми цивілістики). На думку С.П. Погребняка, розподільна справедливість [2, с.53] втілюється у принципі пропорційності (розмірності). Традиційно, зазначає вчений, найскладніше розкрити зміст пропорційності у сфері розподілу. Саме розподільній справедливості притаманна вирішальна роль у державному і громадському житті, оскільки саме пропорційної рівності зазвичай прагнуть при зміні доходів, а також при розподілі соціального й інших видів забезпечення. Природно, що розподільна справедливість є справедливістю публічного права. Вказаний принцип діє у фінансово-правовому регулюванні, такий висновок можна зробити, зокрема, на підставі аналізу Конституції України, Бюджетного кодексу України, Податкового кодексу України [2–5].

Згідно ст.95 Конституції України бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [6]. В статті 7 Бюджетного кодексу деталізуються ці загальні засади через виділення та пояснення вичерпного переліку принципів бюджетної системи України, як основних засад в регулюванні бюджетної діяльності. Один із принципів, який знайшов своє закріплення і Конституції, і в Бюджетному кодексі України – це загальноправовий принцип справедливості. Принцип справедливості й неупередженості виходить з певних гарантій за рахунок бюджетних коштів справедливого розподілу суспільного багатства між громадянами та територіальними громадами. За рахунок бюджетної системи України забезпечується однаковий доступ усіх громадян України до соціальних програм, освіти, незалежно від місця їх проживання, як на стадії надходжень доходів відповідних бюджетів, так і при виділенні трансфертів, збалансуванні бюджетів [4, с.66].

Досліджуваний принцип справедливості, діє і в податковому законодавстві. Так, у

п.п.4.1.6 п.4.1 ст.4 Податкового кодексу України [7, с.22] закріплений такий принцип податкового законодавства, як: соціальна справедливність – установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків. Вказаний принцип реалізується через реальне оподаткування й відображає демократизм державного ладу, цінності державного устрою. При цьому важливо, яка частина доходу платника перераховується у вигляді податку, наскільки об'єктивно розподіляються податки серед різних груп і верств суспільства і, звичайно, на що витрачаються зібрані податки. Держава визначає необхідні податки, обумовлені реальними потребами суспільства. Зрозуміло, що вимоги щодо обґрунтованості податків перебувають на стику індивідуальних, групових, регіональних, державних інтересів.

У зв'язку з цим треба вказати на існування певної проблеми. Згідно законодавства України усі елементи правового механізму загальнодержавних податків регулюються Верховною Радою України (ст.92 Конституції України [3]; статті 7, 12 Податкового кодексу України [5]). Проте, значна частина з них повністю або частково поступає до місцевих бюджетів (наприклад, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток і так далі). В цьому випадку, на наш погляд, у наявності принципу розподільної справедливості, оскільки має місце певне протиріччя – пільга надається суб'єктом, який не має відношення до фондів, що формуються за рахунок подібних надходжень. Абсолютно логічним є надання податкових пільг Верховною Радою України відносно тих податків, які повністю поступають до Державного бюджету України або податкових пільг в тій частині загальнодержавних податків, яка також поступає до Державного бюджету.

Навряд чи логічно в даному випадку розпорядження грошовими коштами територіальних громад. Мабуть, цілком обґрунтовано, якщо надання пільг по тих податках, які поступають до місцевих бюджетів, буде передано, або хоч би ув'язуватися з можливостями,

інтересами і завданнями територіальних громад, які і є фактичними власниками засобів, що поступають від частини загальнодержавних податків. Саме вони повинні остаточно визначати – можна в даний момент дозволити собі недоотримання засобів до місцевих бюджетів, відповідної податкової пільги.

Показовим прикладом застосування принципу справедливості при вирішенні податкових спорів є правова позиція Конституційного Суду України, викладена у Рішенні від 24.03.2005 р. № 2-рп/2005 [8]: «Розмір податкової застави, виходячи із загальних принципів права, повинен відповідати сумі податкового зобов'язання, що забезпечувало б конституційну вимогу справедливості та розмірності. Розмірність як елемент принципу справедливості передбачає встановлення публічно-правового обмеження розпорядження активами платника податків за несплату чи несвоєчасну сплату податкового зобов'язання та диференціювання такого обмеження залежно від розміру несплати платником податкового боргу. Забезпечення надходження до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів має здійснюватися шляхом запровадження податкової застави на активи платника податків у такому розмірі, який би забезпечував гарантоване відшкодування державі несплачених податків».

Досить суперечливою виглядає позиція Конституційного Суду України, щодо застосування принципу «справедливості» до бюджетних відносин, яка сформульована в Рішенні Конституційного Суду України по справі № 1-42/2011 від 26.12.2011 р. № 20-рп/2011[9]. Приводом для розгляду даної справи згідно зі статтями 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стали конституційні подання 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України. Підставою для розгляду справи відповідно до ст.71 Закону України «Про Конституційний Суд України» є твердження суб'єктів права на конституційне подання про неконституційність п.4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону.

При розгляді вказаної справи Конституційний Суд України виходив із того, що додержання конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права (ст.1, ч.1 ст.8 Основного Закону України) обумовлює здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України.

Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами; держава прагне до збалансованості бюджету України (частини 1, 3 ст.95 Основного Закону України).

У Рішенні від 27.11.2008 р. № 26-рп/2008 у справі про збалансованість бюджету Конституційний Суд України вказав, що положення частини третьої ст.95 Конституції України щодо прагнення держави до збалансованості бюджету України у системному зв'язку з положеннями частини другої цієї статті, ст.46 Конституції України треба розуміти як намагання держави при визначенні законом про Державний бюджет України доходів і видатків та прийнятті законів, інших нормативно-правових актів, які можуть вплинути на доходу і видаткову частини бюджету, дотримуватися рівномірного співвідношення між ними. У Рішенні від 16.03.2004 р. № 6-рп/2004 у справі про друковані періодичні видання Конституційний Суд України також наголосив, що прагнення держави до збалансованості та наповнення бюджету України реалізується через визначення джерел надходження до державного бюджету і потреб на видатки.

З огляду на зазначене Конституційний Суд України розглядає принцип збалансованості бюджету як один з визначальних поряд з принципами справедливості та пропорційності (розмірності) у діяльності органів державної влади, зокрема в процесі підготовки, прийняття та виконання державного бюджету на поточний рік. У п.11 ч.1 ст.40 Бюджетного кодексу України встановлено, що предметом регулювання закону про Державний бюджет

України є додаткові положення, що регламентують процес виконання бюджету.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що п.4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону встановлює механізм реалізації положень законів України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про соціальний захист дітей війни», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», а тому не суперечить ст.75, п.3 ч.1 ст.85, ст.95 Конституції України.

Вказана позиція Конституційного суду України породила численні наукові дискусії. Оскільки, фактично встановлений пріоритет принципу збалансованості бюджету щодо принципів справедливості та пропорційності (розмірності). Проте, якщо повернутися до змісту ст.95 Основного Закону України, то в ньому зазначено, що справедливий і неупереджений розподіл суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами – це одна із засад побудови Бюджетна система України, а збалансованість бюджету України – це прагнення держави. Підсумовуючи, зазначимо, що дослідження проблем застосування принципу справедливості у фінансово-правовому регулювання має не лише теоретичне або вузькогалузеве значення, але має й практичну значимість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедев В. А. Финансовое право : учебник : в 2-х т. Т. 2 / Лебедев В. А. – М. : Статут, 2000. – 461 с.
2. Основоположні принципи права (змістова характеристика) : монографія / С. П. Погребняк ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
3. Конституція України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Спецвипуск. – Ст. 2598.
4. Бюджетний кодекс України : від 08.07.2010 р., № 2456-VI // Голос України. – 04.08.2010. – № 143.

5. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р., № 2755-VI // Голос України. – 2010. – № 229–230. – С. 4.
6. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / кол. авторів ; заг. ред., передмова Ф. О. Ярошенка. – К. : Зовнішня торгівля, 2010. – 982 с.
7. Податковий кодекс України : постатейний коментар : у 2 ч. Ч. 1 / В. В. Білоус, Л. К. Воронова, О. О. Головашевич та ін. ; за ред. М. П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2011. – 704 с.
8. Рішення Конституційного Суду України : від 24.03.2005 р., № 2-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 13. – Ст. 674.
9. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» у справі № 1-42/2011 : від 26.12.2011 р., № 20-рп/2011.

Білінський Д. О. Про особливості застосування загальноправового принципу справедливості до фінансових правовідносин / Д. О. Білінський // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 67–70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12bdodfp.pdf>

З'ясовано особливості галузевого прояву загально правового принципу справедливості у фінансово-правовому регулюванні. Досліджено окремі акти фінансового законодавства, що закріплюють принцип справедливості. Проаналізовано деякі рішення Конституційного Суду України, в яких сформульовані правові позиції щодо застосування зазначеного принципу щодо фінансових правовідносин.

Белинский Д.А. Об особенностях применения общеправового принципа справедливости к финансовым правоотношениям

Выяснены особенности отраслевого проявления в общих чертах правового принципа справедливости в финансово-правовом регулировании. Исследованы отдельные акты финансового законодательства, которые закрепляют принцип справедливости. Проанализированы некоторые решения Конституционного Суда Украины, в которых сформулированы правовые позиции относительно применения отмеченного принципа относительно финансовых правоотношений.

Bilinskiy D.O. On the Singularities of the General Legal Principle of Equity to Finance the Legal Relations

The features of branch display broadly speaking of legal principle of justice turn out in the financially-legal adjusting. The separate acts of financial legislation, that fasten principle of justice, are investigated. Some Decisions of the Constitutional court of Ukraine are analyzed, in that legal positions are set forth in relation to application of the marked principle of relatively financial legal relationships.